

ATASÖZÜ ARAŞTIRMALARINA KATKILAR YEDİ ATASÖZÜ ÜZERİNE

Nail Tan

- Türkiye'de on yılı aşkın bir süreden beri paremiyoloji / atasözü bilimi araştırmalarına katkıda bulunmak amacıyla makale yazıyoruz. Makalelerimizde; atasözü deyim ayırımında karşılaşılan sorunlar ile sözlüklere ya hiç girmemiş ya da çeşitlemesi girmiş söz varlıkları ve yanlış, eksik anlam verilmeler üzerinde durmaktayız. Bu makalede, yedi atasözümüzle ilgili tespitlerimizi dil bilimcilerin, doğal olarak da atasözü bilimcilerin, ayrıca sözlük bilimcilerin dikkatlerine sunmak istiyoruz.

Ev sahibinin aşına değil kaşına bakılır.

17-18 Ekim 2018 tarihlerinde İstanbul'da Sivas Platformu ve Sivas Konfederasyonunca “Vefatının 55. Yılında Muzaffer Sarısözen Sempozyumu” düzenlenmişti. Biz de bildiri sunmak için davet edilenler arasındaydık. 18 Ekim 2018 günü bildiriler İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarında sunuldu. Öğle ve akşam yemekleri de öğretim üyelerinin yemek yediği Sosyal Tesislerin lokantasında yenildi. Ev sahipliğini Federasyon Başkan Yardımcısı İsmail Karabiber yapıyordu. Yemekte, bizi ve Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürü Kadir Pürlü'yü (1959 Sivas doğumlu) yan yana oturtmuştu. Yemeklerin tabldot olmasından rahatsızlık duyarak “Kusura bakmayın, Konservatuvarın imkânlarıyla yetinmek zorundayız.” deyince Kadir Bey de “Sivas'ta derler ki; ev sahibinin aşına değil, kaşına bakılır.” ilavesinde bulunup ev sahibini rahatlattı. Kullandığı atasözünü bir kâğıda not ederken İsmail Bey'e, öğretim üyeleri ve öğrencilerin yemeğini paylaşmaktan onur duyduğumuzu söyledik.

Ankara'ya dönüşümüzde atasözünü, içinde en çok söz barındırdığına inandığımız ve yazımızın sonunda yer alan kaynaklar bölümünde belirttiğimiz sözlüklerde rastlamayınca sevindik tabii. Sadece, Sivaslı araştırmacı Müjgân Üçer'in Sivas'tan derlenen sözlerden oluşan kitabında anlamı verilmeden yer almıştı (Üçer, 1998: 80). Ayrıca TDK'nin *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler* çalışmasında da yakın anlamlı şu çeşitlemesi bulunmaktaydı: “*Aşa gelmez kaşa gelir* (Isparta). İnsanlar yemeğe değil, tatlı dil ve güler yüze gelir” (TDK, 2016: 46).

Bilindiği gibi, misafirperverlik önemli bir sosyokültürel değerimizdir. Misafirliğin en iyisinin üç gün olması gerektiği düşüncesi, uygulaması gelenek hâlini almıştır denilebilir. Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde vakıf han ve kervansaraylarda üç veya daha seyrek yedi gün ücretsiz konaklanabiliyordu. Köroğlu kol destanlarında, Köroğlu'nun misafirlerini üç gün ağırladıktan sonra dördüncü gün niçin geldiklerini sorduğu görülmektedir. Üç gün ağırlama geleneği atasözlerine de yansımıştır:

Misafir, üç gün misafirdir (Albayrak, 2009: 709).

Misafirlik üç gündür (Albayrak, 2009: 710).

Bu sözlerden ilki, Şinasî'nin Türkiye Türkçesinde ilk basma atasözleri kitabı (1863) *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*'de de vardır (Parlatır – Çetin, 2005: 307).

Üç günü aşan misafirliklerde ev sahibinin yüzündeki ifade ve kaşlarının aldığı şekil memnuniyet durumunu ifadeye yeterlidir. *Misafirin iyisi geçer gider kış gibi, misafirin kötüsü oturur baykuş gibi* (Albayrak, 2009: 710) ve *Misafire kalk git demezler, atının yemini keserler* (Albayrak, 2009: 709) atasözlerindeki uyarı, misafirin aklına gelmelidir daima. *Kaşlarını çatmak* deyişi; öfke, kızgınlık, memnuniyetsizlik ifadesi olarak sözlüklerde yer almıştır. Yazımızı kaleme alırken 17.12.2018 tarihinde Kadir Pürlü ile bir telefon görüşmesi yapıp sözün kaynağını ve anlamını bir kez daha kontrol ettik. Kadir Bey; doğduğu köyün Sivas merkeze bağlı Karalar köyü olduğunu, ilkokulu köyünün okulunda okuduğunu, bu sözü köyündeki yaşlılardan misafirlik sırasında işittiğini ve müdürlüğün ağırladığı misafirlere de sık sık kullandığını söyledi.

Bu güzel Sivas atasözünün; *Misafir, ev sahibinin aşına değil kaşına bakar / bakmalı* gibi çeşitlerinin de bulunabileceği açıktır.

Atasözünün, “Ev sahipleri misafirlerine güler yüz, tatlı dille davranmaya öncelik vermeli, misafirler de yediklerine, içtiklerine göre memnuniyetlerini göstermemelidir.” anlamıyla sözlüklere almak gerekir.

Fışkıda biten otun kökü olmaz.

Çalışmalarımızda, sözlü derlemelerin yanı sıra zaman zaman yazılı kaynaklara da başvurduğumuz oluyor. Ancak bu yolu, usulü daha seyrek kullanıyoruz çünkü söz konusu atasözü ve deyimim bir kitap, makalede yer alması, yazıya geçmesi unutulmaktan kurtulması için yeterlidir.

Dr. Mehmet Bilir'in yurt dışına göç olgusunun yoğun şekilde yaşandığı Afyonkarahisar Dinar'ın İncesu köyüyle (kendi köyü) ilgili kitabındaki bir atasözü önce halk bilimci Dr. Abdullah Demirci'nin dikkatini çekti (Bilir, 1995: 62). Bize getirdiği sözlüklerde yer almaması için âdeta dua ettik. Dr. Bilir, bu atasözünü Hacı Kâmil Salman'dan derleyip anlamını vermeden kitabına almış. Anlamını kavramakta güçlük çekilmeyen bir söz.

Fışkı; çocukluğumun ve gençliğimin bazı aylarının geçtiği Kastamonu Araç'ın Kavacık köyünde talaş, yonga, gübre, yaprak karışımı çöp anlamında kullanılırdı. Bu tür çöplerin atıldığı yere fışkılık, konulduğu kaba da fışkı tenekesi, sepeti, torbası denilirdi. İlkokulu okuduğumuz Kastamonu şehir merkezinde ise çöp anlamının yanında yaramaz, etrafına zarar veren kişilere de argo fışkı dendiğini gördük.

TDK'nin Türkçenin eski kaynakları taranarak yayımladığı *Tarama Sözlüğü*'nde "fışkılık" tabiri şu anlamda yer almaktadır (TDK, 2009: III / 1607): "Süprüntü, gübre dökülen yer". Yine TDK'nin *Türkçe Sözlük*'ünde anlamı biraz daraltılarak fışkıya şu anlam verilmiştir (TDK, 2005: 699): "Atgillerin taze dışkısı, tersi." Fışkı, TDK'nin *Derleme Sözlüğü*'nde ise yaş gübre, ağaç yongası, ince dut sopası; "fışkılık" da gübrelik anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır (TDK, 1972: V / 1860). Ferit Devellioğlu'nun TDK yayını *Türk Argosu* sözlüğüne girmemiştir. Ancak TDK'nin halk ağzından derlediği kelimelerden "fışığı", *Derleme Sözlüğü*'nün ek cildinde "ahlaksız, arsız, yapışkan" argo anlamlarıyla Kastamonu, Yozgat ve Kayseri'den derlenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır (TDK, 1993: XII / 4503).

Atasözünün, bazı sözlüklerde yakın anlamlı şu karşılığına rastlanmıştır:

Çöp üstünde devlet eğleşmez (Ürgüp / Nevşehir; TDK, 2016: 81).

TDK'nin derlediği bu söze, Nurettin Albayrak sözlüğünde tam katılmadığımız şu anlamı vermiştir (Albayrak, 2009: 892): "Meyve ve sebze üreterek zengin olmak mümkün değildir çünkü mevsim koşulları ters gittiğinde insan büyük zararlarla karşı karşıya kalabilir." Sözlü kültürde, anlamlar yöreden yöreye değişebilir. Bu sebeple rahmetli Albayrak'ın verdiği anlamı, şıklardan biri olarak kabul edebiliriz.

Atasözünü şu anlamı vererek sözlüklere alabiliriz: “Eğitimsiz, suç işleyen insanların bulunduğu bir ortamda yetişen insanların genellikle iyi bir işi, ailesi ve çocukları olmaz. Eninde sonunda yaralanır, ölür ve suç işleyip hapishaneye düşerler.”

Biri seni almazsa atının terkesine, sen de onu alma itinin terkesine.

O / biri almazsa atının terkesine, sen de alma itinin terkesine şeklinde de kullanılan bir atasözü. Kağızman Belediye Başkan Yardımcısı Bican Veysel Yıldız’dan (1963 Kağızman doğumlu) 28 Mart 2018 tarihinde Ankara’da Kültür Ajansta beni ve Hayrettin İvgin’i ziyareti sırasında işittiğim ve not ettiğim bir söz. 7-8 Nisan 2018 tarihleri arasında Kağızman’da düzenledikleri Kağızmanlı Hıfzî Sempozyumu dolayısıyla davet ettikleri bir şahıstan söz ederken kullandı: “Yazılı davet gönderdim, üç defa telefon ettim. Ne evet ne de hayır diyor. Artık peşini bırakacağım. Bizim Kağızman’da derler ki ‘Biri seni almazsa atının terkesine, sen de onu itinin terkesine almayacaksın.’ anladım artık.”

Sözü sözlüklerde araştırmak üzere not ederken kaynağını sormayı da ihmal etmedik. “Öz be öz Kağızman’dan.” dedi. Sevindik tabii. Belli başlı atasözü sözlüklerine girmediğini görünce sevincimiz daha da arttı. Atasözü sözlüklerinde, eş veya yakın anlamlı bazı sözlerin yer aldığını biliyoruz. Bazı örnekler:

Seni bir sevmeyeni sen iki sevme (Albayrak, 2009: 782).

Sen olursan bensiz, ben de olurum sensiz (Albayrak, 2009: 781).

Sev / say beni, seveyim / sayayım seni (Albayrak, 2009: 781).

Sev seni seveni hâk ile yeksân ise, sevme seni sevmeyeni Mısır’a sultan ise (Aksoy, 1988: 426).

Terki, TDK’nin *Türkçe Sözlük*’üne göre; “1. Eyerin arka bölümü, 2. Binek hayvanının sağrısı” (ikinci kişinin bineceği kısım) anlamlarındadır ve sembol kelimedir (TDK, 2005: 959). Kişiyi gösterilen saygı ve sevgi derecesini ifade etmektedir.

Atasözünü; “İnsanlar kendilerine gösterilen saygı ve sevginin, verilen değer farkında olmalı, davranışlarını ona göre ayarlamalıdır.” anlamlarıyla sözlüklere almakta yarar bulunmaktadır.

Benzeye benzeye / benzeyi benzeyi yaz, benzeye benzeye kış olur.

1965-1968 yılları arasında Kastamonu Kız İlköğretmen Okulunda birlikte öğretmenlik ve müdür yardımcılığı görevlerinde bulunduğumuz, daha

sonra Kastamonu Eğitim Enstitüsü ve Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim görevlisi olarak hizmet veren Hüseyin Çavuş (Araç 1937 d.) son yıllarda önemli sağlık sorunları yaşadı, ameliyatlar geçirdi. 9 Mayıs 2018 tarihinde Samsun'da düzenlenen Kastamonu Kız İlköğretmen Okulu Mezunları Buluşması'na da bu sebeple gelemedi. Buluşma öncesi, kendisiyle 24 Nisan 2018 tarihinde telefonla görüşüp sağlık durumu hakkında bilgi almak istediğimizde dedi ki: "Benzeye benzeye yaz, benzeye benzeye kış olur, derler. Biz ikincisini yaşıyoruz. Ne yazık ki bu yıl da aranızda olmayacağım. Seyahate çıkacak durumda değilim."

Kullandığı atasözü dikkatimizi çekti. Sözlüklerde araştırmak üzere not ettik hemen. Atasözü, taradığımız Ömer Asım Aksoy, Nurettin Albayrak, Prof. Dr. İsmail Parlatır ve Metin Yurtbaşı'nın hazırladığı sözlüklerde birbirine yakın anlama yer almıştı: "Günler birbirinden çok farklı olmadığı hâlde hava yavaş yavaş ısınarak yaz, aynı biçimde yavaş yavaş soğuyarak kış gelir. Bu durum, toplumun gelişmesinde ve gerilemesinde de görülür" (Aksoy, 1988: 185; Albayrak, 2009: 239; Parlatır, 2007: 131, Yurtbaşı, 2012: 98).

Bize göre, masa başında verildiği anlaşılan bu anlam eksiktir, hatalıdır. Toplumun ilerlemesi veya gerilemesini mevsimlerle izah çok su götürür. Sözde, insan hayatının temel alındığı açıktır. Yazdan sonra kışın gelmesi en çok hayatı ifadeye yaraşıyor. Nitekim Aksoy, sözün eş anlamlısının Üzüm üzümüne baka baka kararır. olduğunu işaret edip üzümle başlayan atasözüne şu anlamı veriyor (Aksoy, 1988:457): "Her zaman bir arada bulunan, arkadaşlık eden kimseler, birbirlerine huy aşılar." yani sözün anlamı insanlarla ilgilidir.

Eski Türkçede *benzenmek* fiili vardır ve "Kendisini bir başkasına benzetmek" anlamındadır (TDK, *Tarama Sözlüğü*, 2009: I / 511). Atasözü ve kullanılan fiil çok eskidir. Şinasî'nin *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*'sinde de (1863) yer almıştır (Parlatır-Çetin, 2005: 207). Ancak, anlamı verilmemiştir.

Yazımızı kaleme alırken eksik veya yanlış bir değerlendirmede bulunmak için 1 Aralık 2018 tarihinde Hüseyin Çavuş'u telefonla tekrar arayıp sözün anlamını, kaynağını sorduk. Bize özetle şu açıklamayı yaptık:

"Araç'ta köyümüzde (Kıyan) analığımdan duymuştum. İşlerin, olayların adım adım, yavaş yavaş geliştiğini ifade ediyor. Bir şey, durup dururken birden ortaya çıkmıyor. İnsan ömrü de böyle, yıl yıl ilerliyor. Bahar, yaz yıllarından sonra kış yılları geliyor. İnsanlar birbirlerine baka baka yaşıyorlar, hastalanıyorlar. Biz şimdi kış yıllarındayız. Kış yıllarındaki kişilerle görüşmek, sohbet etmek bize daha hoş geliyor."

Bu atasözünü, zorlama anlamına dikkat çekmek için gündeme getirdik. Bizce atasözüne şu anlamın verilmesi veya mevcut anlama eklenmesi daha uygun olur: “İnsanlar, acı tatlı çeşitli olaylar içinde hemcinslerinden ders, örnek alarak yaşarlar; yaşlılık ve hastalık yıllarının ardından hayata veda ederler.”

Yılan evrilir çevrilir, çıktığı deliği bilir / bulur.

İzmir’de ikamet eden, Kastamonu Kız İlköğretmen Okulundan öğrencim (1965-1967) romancı, çocuk kitapları yazarı Zühal İzmirli ve eşi Türkçe Öğretmeni Yücel İzmirli’nin ricam üzerine derleyip 17 Ekim 2016 tarihinde gönderdikleri atasözü ve deyimlerden biri. Gaziantep’li Bedriye Doğru’dan (1934-1984) kızı Emine Aldemir işitmiş. Ondandaki bir sohbet sırasında İzmirli ailesine intikal etmiş. Anlamı önce belirtilmemişti. Ricam üzerine Yücel İzmirli, 20 Aralık 2018 tarihinde aileyle bir görüşme yapıp şu anlam bilgisini bize ulaştırdı: “Bir ailenin bireyleri, çeşitli sıkıntılar yaşadıkdan sonra huzuru, çareyi, çözümü baba ocağında, aile yuvalarında bulurlar.”

Bu atasözünün benzerleri, çeşitlemeleri, yakın anlamlıları birçok atasözü sözlüğünde yer almıştır. Ancak masa başında verildiğine inandığımız anlamında sorun yaşandığını söyleyebiliriz. Bakınız, çeşitlemelerde atasözüne hangi anlamlar yakıştırılmış?

Yılan eğilir, bükülür, çıktığı deliği / deliğini bulur.

Kişi hayatta arzu ettiği şekilde yaşayabilmek için yeri geldiğinde yapması gereken işleri yapmaktan kaçınmamalıdır (Albayrak, 2009: 891).

Yılan, eğri büğrü gider ama yuvasını doğrular.

Bir işin gerektirdiği kurallar doğrultusunda hareket etmeyen insan, o işte başarıya ulaşamaz (Albayrak, 2009: 891).

Yılan, ne kadar eğri gitse de deliğine doğru girer.

Yabancılarla ilişkisinde dürüst davranmayan kişi, yakınlarına doğruluktan ayrılmaz (Aksoy, 1988: 475).

Bu söze bir başka atasözü sözlüğünde şu anlam verilmiştir: “Çevresine ne kadar kötü görünse ve eğri işler yapsa da bu kişiler ailesine zarar vermez.” (Parlatır, 2007: 556).

Yılan deliğine girerken düzelir.

İnsan, içinde bulunduğu şartların gerektirdiği şekilde hareket etmeyi bilmelidir (Albayrak, 2009: 891).

Bu sözün anlamına, *Yılan kırdı eğilerek akar ama deliğine düz girer* (Albayrak, 2009:891); *Yılan doğrulmayınca deliğine giremez* (Albayrak, 2009: 891) atasözlerinin de aynı anlamlarda kullanıldığına dair atıfta bulunulmuştur.

Şinasî'nin en eski (1863) basma atasözleri kitabında da anlamı verilmeden bu çeşitlemelerin şu biçimi bulunmaktadır (Parlatır-Çetin, 2005: 349): *Yılan doğrulmayınca deliğine giremez*.

Türk halk kültüründe yılan hem iyi hem de kötü anlamda yer alır. Yılan etrafında kitapları dolduracak kadar efsane, masal, bilmece, inanç, halk hekimliği bilgisi derlenmiştir. Hem sağlığın hem de ölümün sebebidir yılan. Köylerde özellikle toprak tabanlı, damlı evlerde yılanı çok rastlanır. Her evin sahipliğini, koruyuculuğunu yapan bir yılanın bulunduğu inanılır ve ev yılanları asla öldürülmezler.

Atasözünün aileye ve akrabalara verilen önemi, değeri hatırlattığına biz de inanıyoruz. Söze, Gaziantep kaynaklı anlamı esas alınarak sözlüklerde yer verilmesi uygun olur kanaatindeyiz.

Dağ delilsiz / delisiz, yol çalsız olmaz.

Taradığımız sözlüklerde bazen birine bazen de ikisine birden rastladığımız bu atasözünü niçin gündeme getirdik çünkü zaman zaman “Aslı delilsizdir; delisiz şekli çağrışımdır, yakıştırmadır.” tartışması yapılmaktadır. Yine bazı türkü, el sanatı ve yemeklerde de “Aslı, doğrusu budur; diğerleri sahtedir, uydurmadır.” iddialarına şahit olmaktayız. Şüphesiz, bazı bilinçli taklit uygulamaları yapıldığı görülebilir. Ancak sözlü edebiyatın ürünlerini, halk biliminin araştırma, değerlendirme yöntem ve teknikleriyle ele aldığımızda birçok sorunun ortadan kalktığı da bir gerçektir.

Delilli ve *delili* iki biçimiyle incelediğimiz atasözünün öncelikle taradığımız altı atasözü sözlüğünden Ömer Asım Aksoy, Prof. Dr. İsmail Parlatır ve Metin Yurtbaşı'nın hazırladıklarında bulunmadığını biraz şaşkınlıkla tespit ettik.

TDK'nin *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı derleme sözlüğünde anlamları verilmeksizin atasözünün şu çeşitlemeleriyle karşılaştık:

Dağ delisiz olmaz (Çanılı, Ayaş / Ankara; TDK, 2016: 83).

Dağ çalsız olmaz, yol delilsiz olmaz (Silifke / Mersin; TDK, 2016: 83).

Köy delisiz, dağ çalsız olmaz (Eğridir / Isparta; TDK, 2016: 173).

Yol çalsız, kul delilsiz olmaz (Niğde; TDK, 2016: 227).

Diğer atasözü sözlüklerinde karşımıza çıkan çeşitlemeleri de göz ardı edemeyiz çünkü bir sözün çeşitlemesinin çok oluşu, halk bilimine göre onun eskiliğini, yaygınlığını gösterir ve değerini, önemini artırır.

Dağ delisiz olmaz.

Bir toplum içinde yaşamayan kimseler, toplumsal kurallara uymadan yaşarlar (Albayrak, 2009: 319).

Yol çalisiz, kul delilsiz olmaz.

Her şeyin mükemmel, insanlarınsa her konuda bilgili olması mümkün değildir. İnsanlar, yaptığı işlerde mutlaka başkalarının yardımına ihtiyaç duyarlar (Albayrak, 2009: 901).

Dağ çalisiz kalmaz, yol kenarı dikensiz olmaz (Tülbentçi, 1977: 161). Anlamı verilmemiş.

Yol çalisiz, el delilsiz olmaz (Üçer, 1998: 169). Anlamı verilmemiş.

Atasözü ve deyimlerde isimler, mekânlar, kavramlar sembol / simge durumundadır. Bu bağlamda sözümüzde dağ, deli, delil, yol ve çalı sembollerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mecazi olarak “dağ” yapılması zor işi, hedefi; “delil” rehber, kılavuz, ders, öğüt vereni; “deli” yiğit, kararlı, cesur insanı; “yol” takip edilen hayırlı işi; “çalı” ise bir iş yapılırken karşımıza çıkan zorlukları, engelleri ifade etmektedir.

Atasözünün iki biçiminde de iki hüküm vardır. Her hüküm, kendisinden sonra geleni anlamca desteklemekte, güçlendirmektedir. *Olmaz* yardımcı fiili, ortak hükmü ortaya koymaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda atasözüne, iki ayrı atasözü kabul edip sözlüklerde yaklaşık şu anlamlarda yer vermemiz paremiyolojik bir yaklaşım olur:

Dağ delisiz, yol çalisiz olmaz.

Her mesleğin, her işin birtakım zorlukları, engelleri vardır. Bu zorlukları, engelleri aşacak iyi donanımlı, eğitilmiş, cesur insanlara daima ihtiyaç vardır.

Dağ delilsiz, yol çalisiz (dikensiz) olmaz.

Her mesleğin, her işin birtakım zorlukları, engelleri vardır. Bu zorlukları, engelleri aşmak, başarıya ulaşmak için mutlaka tecrübeli yönetici, rehber ve eğitimcilere ihtiyaç vardır.

Atasözünün bu iki ayrı biçimi yanında şu çeşitlemelerini de vereceğim anlamlarıyla birlikte sözlüklere almak mümkündür:

Yol çalısız, kul delilsiz olmaz.

Her mesleğin, her işin birtakım zorlukları, engelleri vardır. Bu zorlukları aşım başarıya ulaşmak isteyenlerin mutlaka bir usta, rehber, eğitimci veya mürşitten yararlanması gerekir.

Yol çalısız, el delilsiz olmaz.

Devlet işlerinde mutlaka birtakım zorluk, engellerle karşılaşılabilir. Bu zorluk ve engelleri aşım için devlet işlerinde mutlaka tecrübeli, iyi yetişmiş bir lidere, yöneticiye ihtiyaç vardır.

Dağın dumansız, tavşansız, ayısız, geyiksiz ve domuzsuz olamayacağıyla ilgili çeşitlemelerin de sözlüklerde yer aldığını biliyoruz. Bu tip çeşitlemeler konumuz dışındadır.

Kullanmadığın aklına semer vuran çok olur.

Şair, yazar, halk kültürü / folklor derlemecisi Sivaslı M. Güner Demiray'ın 2017 yılında yayımlanan bir derlemesinden seçtik bu atasözünü. Yazıda yöresi belirtilmediği gibi anlamı da verilmemiş (Demiray, 2017: 24).

5 Aralık 2018 tarihinde Demiray'la bir telefon görüşmesi yapıp sözün yöresi, kaynak kişisi ve anlamı hakkında ek bilgi rica ettik. Yöresini ve kaynak kişisini hatırlamadığını, bir şahısla sohbet sırasında veya bir gazete yazısından not almış olabileceğini, anlamının ise çok açık olduğunu söyledi. "Kısaca, insanlar özellikle de cahiller akıllarını kullanmaz veya çok az kullanırlarsa onları kötü niyetlerine alet edenler ortaya çıkar diyebiliriz." diye de sözlerini tamamladı.

Atasözüne, taradığımız altı atasözü sözlüğünde rastlamadık. Ancak bazı çeşitlemeleriyle, yakın anlamlı benzerleriyle karşılaştık.

Ahmet Vefik Paşa'nın ünlü atasözleri derlemesi eseri *Atalar Sözü-Türkî Durûb-ı Emsâl*'den (1871) naklen Feridun Fazıl Tülbentçi'nin sözlüğüne alınan "Kullanmadığım akıl" tabiri var ki bizce deyim değildir (Tülbentçi, 1977: 388). Anlamı verilmemiştir.

TDK'nin bölge ağızlarından derleme atasözü ve deyimler sözlüğünde ise anlamı verilmeden yakın anlamlı şu örneklere rastlamaktayız:

Bir insan eşek olunca semer vuran çok olur (Mudurnu / Bolu; TDK, 2016: 64).

Sen kürek olursan atacak gübre çok bulunur (Yaka, Dazkırı / Afyonkarahisar; TDK, 2016: 199).

Aklını eşek aklına verersen, çeker arpa tarlasına (Yurtbaşı, 2012: 182).

Atasözüne, “Aklını kullanmayıp daima başkalarının sözüyle hareket edenleri, çıkarları doğrultusunda hareket ettirip kötü durumlara düşüren insanlar mutlaka çıkacaktır.” anlamını vererek sözlüklere almak mümkündür.

Yararlanılan Kaynaklar:

Aksoy, Ömer Asım (1988), *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, 7. bs., 486 s., İnkılap Yayınevi. [2667 söz]

Albayrak, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul, 1140 s., Kapı Yayınları: 184. [18.838 söz]

Bilir, Mehmet (1995), *İncesu Köyü*, Ankara, 222 s., İncesu Köyü Yurtdışı Çalışma Grubu Yayını.

Demiray, M. Güner (2017), “Atasözü, Deyim ve Sözcük Derlemelerim II”, *Erciyes*, S. 469, 1/2017, s. 23-25.

Parlatır, İsmail (2007), *Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, 574 s., Yargı Yayınevi. [5076 söz]

Parlatır, İsmail – Çetin, Nurullah (2005), *Şinasî Bütün Eserleri*, Ankara, 359 s., Ekin Kitabevi.

TDK (1963-1982), *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, XII cilt, Ankara, 4842 s., TDK Yayınları: 211.

TDK (2009), *Tarama Sözlüğü*, 4. bs. VIII cilt, Ankara, TDK Yayınları: 212.

TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara, 10. bs., 2244 s., TDK Yayınları: 549.

TDK (2009), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Haz.: Ş. H. Akalın, R. Topalı, B. A. Tezcan, Genel Ağ. www.tdk.gov.tr/index.php?Option=com-atasozleri&view=atasozleri. [2396 atasözü, 11.209 deyim]

TDK (2016), *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, 5. bs., Baskıya Hazırlayan: M. S. Kaçalın, Ankara, 494 s., TDK Yayınları: 279, 331. [5788 atasözü, 5674 deyim]

Tülbentçi, Feridun Fazıl (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, 2. bs., 581 s., İnkılap ve Aka Kitabevleri. [17.440 söz]

Üçer, Müjgân (1998), *Atalar Sözü Yerde Kalmaz / Sivas’ta Sözlü Gelenek*, İstanbul, 377 s.

Yurtbaşı, Metin (2012), *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, 10. bs., 704 s., excellence publishing.